

tolerancije. Čitateljima su na raspolaganju opsežni popis izvora i literature te bilješke koje upotpunjuju razumijevanje povijesnog konteksta i osiguravaju provjeru podataka. Knjiga sadrži vrijedne slikovne priloge, zemljovid i opsežno kazalo osobnih imena.

Tadićeva knjiga nije samo povijesna kronika već i poziv na dijalog i refleksiju o važnosti očuvanja kulturne i vjerske baštine. Bogato ilustrirano fotografijama sakralnih objekata, djelo *Dijalog u šumskoj dvorani – tragovima paroha požeških* tako predstavlja vrijedan doprinos p(r)oučavanju lokalne povijesti, ali i važnu lekciju o toleranciji i suživotu. Autor svojim iscrpnim istraživanjem i kritičkim pristupom pokazuje kako povijest može biti učiteljica života ako smo spremni učiti. Ova je knjiga nezaobilazno štivo za sve koji se zanimaju za povijest zapadne Slavonije, međuvjerske odnose te ulogu i sudbinu manjinskih zajednica u velikim povijesnim previranjima.

Ivana Drmić

Povijest preživjelih

Naida-Michal Brandl, Židovi u Hrvatskoj nakon Holokausta, Zagreb: Leykam international, 2023, 438 str.

„Naša će djeca biti naši jamci“, jedna je od početnih rečenica u predgovoru monografije dr. sc. Naide-Michal Brandl *Židovi u Hrvatskoj nakon Holokausta*, izvanredne profesorice na Katedri za židovske studije i istraživanje Holokausta Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Iako je rečenica preuzeta iz židovske Tore, izreka je zorno svjedočanstvo svih pokušaja preživljavanja i uspostavljanja normalnog života nakon tragedije Šoa kao konstitutivnog događaja poslijeratne povijesti manjine koja ga je jedva preživjela. Tko su ta djeca u prenesenom smislu? Ona su nasljednici duge židovske religijsko-kulturološke svakodnevne baštine koja se pronosi kao nit tradicije u njihovim životima. Katkad su i sljedbenici mnogih modernizacijskih ideologija koje su židovski narod usmjeravale na putu kolektivne emancipacije, kao i prema ideji socijalističkog internacionalizma, ali i u smjeru asimilacije u većinskoj naciji ili u jugoslavenskom društvu prihvaćanjem obrazaca vladajuće ideologije, sekularizma i proklamiranog ateizma. Jedno je od glavnih istraživačkih usmjerenja sveobuhvatno propitivanje „života koji je gledao u budućnost, a nije samo stajao u sjeni tragedije“ (9), i to u njegovim političkim, društvenim, kulturnim, religijskim i institucijsko-administrativnim iskustvima. Sve to prati izazov koji je autorica postavila, a koji takoreći kao zagonetka lebdi iznad djela prema kojem se ova knjiga može smatrati „pokušajem razumijevanja sadašnjosti židovske zajednice u Hrvatskoj“ (9). Kao osnova za tekst poslužila je dopunjena i proširena doktorska disertacija dr. Brandl.

Istraživački plato ove studije širokog je obuhvata. Sadrži nekoliko većih poglavlja koja donose dugu novovjekovnu, međuratnu i ratnu pretpovijest vremena. Nakon metodološko-terminološkog uvoda slijede poglavlja u kojima autorica daje dugu povijest židovske prisutnosti na hrvatskom povijesnom prostoru, prateći tu povijesnu nit s posebnom pozor-

nošću od ranoga novoga vijeka nadalje. Brandl opisuje različite kulturne i civilizacijske krugove iz kojih su se Židovi doselili na naša područja (klasična primorsko-kontinentalna civilizacijska razdjelnica), a s posebnim interesom pokušava uvesti neke konceptualne dosege angloameričke historiografije, stoga se više puta u tekstu vraća na koncept „lučkog Židova“ (*port Jew*) o kojemu je pisao David Cesarani. I na ovom primjeru, među ostalim, vidi se važnost otvaranja hrvatske historiografije opcijama koje nude djelotvornije umrežavanje u globalnohistorijske tijekove. U ovom nas slučaju vraćaju mediteranskoj kulturnoj „kolijevci“. Brandl sama upućuje na to da su skučene i male zajednice židovskih trgovaca na hrvatskoj obali imale udio u ispisivanju komunalnih „velikih povijesti“ (10), a da je njihova prisutnost u dugom trajanju bila označitelj kulturnog razvoja, kao i primjer stupnja gospodarskog razvoja i transnacionalne umreženosti u mnogostrukim trgovačkim pravcima. U kretanju narativa prema modernosti, dr. Brandl ispisuje povijest postupnog prihvaćanja židovske zajednice „odozgo“, ali i prihvaćanja većinskih normi i modela življenja „odozdo“. Dugotrajni procesi koji vode od tolerancije prema emancipaciji i akulturaciji međusobno podupiru jedan drugoga u isprepletenim nizovima, a vrhunac doživljavaju u drugoj polovini 19. stoljeća. Tada se većina židovske populacije seli u gradove, a njihov značajan broj postaje dio urbanizirane građanske klase koja je akulturirana, dijelom i asimilirana u većinsko stanovništvo. Židovi su istodobno sve više prihvaćani u društvu, ali se kao kulturna protuteža javljaju pojave modernog antisemitizma i protužidovske propagande, koja dolaskom 1930-ih ima utjecaja na globalnoj razini. Prijelaz iz 19. u 20. stoljeće vrijeme je prihvaćanja novih ideologija među Židovima na hrvatskome povijesnom prostoru. Primjerice, ideološki sustav cionizma označava revitalizaciju židovskog identiteta, koji je svakako, kako i Brandl naglašava, često bio „multidimenzionalan“ (48), ali i prepoznatljivo vlastit. Primjer takvih traganja za vlastitom pozicijom, za spoznajom sebe samih, nalazi u primjeru memoarskih zapisa Vilme Vukelić. Ona se referirala na individualno obiteljsku priču, ali je njome ispisala suštinski problem svojevrsne manjine koja nije posve poželjna i prihvaćena te nema mogućnost prisjećanja o židovskim precima više od dviju generacijae unatrag. Prema Vilmi Vukelić, „sve što je pripadalo povijesti vlastitoga roda nestalo u tami vjekova.“ Radi osvjetljenja te tame, razna ideološko-konceptualna usmjerenja židovske zajednice u međuraću predstavljaju pokušaje davanja sadržaja njihovu postojanju i perspektivi. Cionizam je tako odgovor na „krizu identiteta“, čiji se pristaše nastoje baviti sobom na prostoru na kojem žive, a ne razmišljaju o mogućem „konkretnom iseljavanju“ (72). Cionizam se dalje dijeli na razne podskupine i idejne smjerove: opći (politički) cionizam, lijevi cionizam i revizionistički cionizam. U međuratnom periodu akulturacija i asimilacija pretapaju se u prihvaćanje ideoloških postavki internacionalističkog lijevog pokreta (pripadnost komunističkom i radničkom pokretu). Ljevica naročito privlači mlade Židove dok tragaju za svojim idealima u svijetu koji razdiru sve oštrije i radikalniji politički sukobi prijeteci ranjivoj općoj židovskoj populaciji na europskoj poluperiferiji.

Na ovome mjestu Brandl unosi dodatni kolorit i humanu karakteristiku u knjigu, donoseći poglede raznih individuuma koji su iza sebe ostavili bogate memoarske zapise ili svjedočanstva o svom političkom buđenju i često teškim životnim iskustvima političkog progona i nesigurnosti. Autorica se posebno referira, što je i logično, na lijeve intelektualce, poput Vere Stein Ehrlich i njezine sestre Ine Juhn Broda, zatim na memoare Stevea Juliusa i upečatljiva svjedočanstva Olge Hebrang. Ti svjedoci daju prijeko potrebne vinjete iz svakodnevice ili njihovih perspektiva, koje dodatno razjašnjavaju ono što je autorica analizirala

u okviru pristupa normativno-administrativnoj strani povijesti. U bavljenju poviješću Šoa ona na nekoliko razina opisuje iskustvo Židova na temelju institucijske povijesti židovskih općina na području Hrvatske, a s druge strane analiziranjem pojedinih sudbina. Židovi su se raznim postupcima spašavali, primjerice, izbjeglištvom u talijansku zonu okupacije, gdje su bili relativno sigurniji nego u području koje je bilo pod izravnim utjecajem nje-mačkih okupacijskih snaga i ustaškog pokreta. I ovakvi potezi spasa za neke su nosili klice budućih razočaranja. Indikativno je svjedočanstvo Vere Stein Erhlich, koja naglašava da je nakon bijega u talijansku zonu i pridruživanja partizanskom pokretu predstojao sudar s „netolerancijom Partije“ (115), čime se otvara polje za povijest i iskustvo Židova u poraću.

Nakon 1945. i preliminarnih zbrojeva preživjelih (pad zajednice koja je 1941. imala oko 23 000 – 26 000 pripadnika na oko 5250 pripadnika), Židovi donekle ostaju i dalje „neželjeni“ u matičnim državama. U novom socijalističkom poretku oni koji su dio nomenklature često se odvajaju od svojih korijena i napuštaju svaki oblik tradicije. Židovske općine djeluju i dalje, ali svakako su politički pacificirane, naročito nakon 1952, kako zapaža autorica. Pritom se više ističe njihov nacionalni karakter za razliku od vjerske odrednice. Brandl naglašava da mnogi Židovi nisu bili posve svjesni što će im mirnodopsko vrijeme donijeti u pogledu političkog poretka, naglašavajući da nisu bili sigurni koliko će zapravo nerelevantno biti pozivanje na „demokratsku“ narav novonastalog režima koji je mnogima oduzeo građanska ili demokratska prava. Autorica zapaža: „mnogi nisu bili svjesni prirode revolucionarnoga dijela NOP-a, odnosno njegova komunističkog vodstva i njihova odnosa prema pluralizmu mišljenja i djelovanja (...)“ (138). Razočaranja su počinjala pojedinačnim, običnim, životnim razočaranjima, da bi završavala općim, političkim ili svjetonazorskim diobama i odvajanjem od države u kojoj su živjeli, da bi se otisnuli za državu Izrael, koju su nakon 1948. godine pomagali stvarati. Indikativna je priča Zeeva Mila koji je prva razočaranja doživio u obiteljskoj potrazi za stanom (zamjenu za stan koji su im ustaše oduzeli): „Partizanske komande i ustanove, njihovi funkcioneri sa svojim familijama, na juriš su zauzeli svaku slobodnu sobu.“ (144) Novi odnos prema vlasništvu, sreća kolektiva nauštrb zadovoljstva pojedinca mogli su djelovati vrlo negativno na pojedince koji nisu mogli prihvatiti gubitak svoje imovine, ali i svojevrsno društveno poniženje koje je to moglo nositi. Razočaranost režimom vodila je iseljavanju u Izrael. I u opisivanju ovog eminentno politiziranog vremena Brandl nalazi inspiraciju za male ljudske priče, za mikrohistoriju u okrilju svog makropristupa. Koristeći se perspektivom Carla Ginzburga, istražuje, primjerice, bračne razvode u židovskoj zajednici, kako ovi nizovi ljudskih sudbina ne bi bili „zapostavljeni u korist velike povijesti“ (187). Brandl upućuje i na pojave antisemitizma kao trajnog kulturnog zaostatka i u socijalističkom vremenu, koji se ogleda i u pojedinim medijskim člancima i nastupima tog perioda (219), ali i u sudskim procesima. Među sudskim procesima posebno je zanimljiv slučaj „Na-ma“ iz 1947. godine, tj. „suđenje saboterima i štetočinama u Narodnom magazinu“ (300), gdje su od trinaestorice optuženih petorica bili Židovi. Nakon 1948. godine Jugoslavija, a posljedično i Hrvatska dopuštaju iseljavanje Židovima u Izrael, pri čemu se odselila polovina preživjelih, koji dotad nisu našli načina da napuste zemlju. Pri tome je, zaključuje autorica, za mnoge koji su željeli emigrirati među ključnim razlozima bila „socijalna i pravna nesigurnost, u kojoj je obračun komunističkoga režima s buržoazijom igrao važnu ulogu“ (348-349). Skučene mogućnosti preživljavanja, nemogućnost eventualnog bavljenja karijerom za koju su mnogi bili osposobljeni, pa i ostaci antisemitizma koji su nalazili načina da prežive kao kulturna činjenica također su utjecali na te odluke.

Zaključno, Naida-Michal Brandl napisala je značajnu studiju s novim pogledom na priču koja je u historiografiji prisutna, ali nije posve poznata. Ono što posebno impresionira jest količina konzultiranoga arhivskoga građiva, kao i količina izvora koji su korišteni u slojevitoj argumentaciji ove knjige.

Tomislav Brandolica

Živopisni dnevnik jednog pustolova

Tatjana Šarić – Hrvoje Baričević, Prva putovanja Marija Saletta (Dnevnik 1957.-1959.), Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2023, 253 str.

Prošle su godine izdana dva dnevnika Marija Saletta, oformljena u jednu knjigu, u nakladništvu Hrvatskog državnog arhiva. Uređivački tim, tj. povjesničarka Tatjana Šarić i arhivist Hrvoje Baričević predstavili su živopisni dnevnik koji je Saletto vodio od 1957. do 1959. godine. Saletto je u njemu uglavnom bilježio svoje slobodno vrijeme, izuzev nekoliko radnih zadataka koje je upotrijebio vrlo zanimljivim i zahtjevnim hobijima. Mario Saletto (1935-2006) poznat je kao snimatelj i redatelj na Televiziji Zagreb (danas HRT), ali i kao pustolov zbog svojih televizijskih reportaža kao što su *Tajne Jadrana*, *Beskrajem svijeta* i *Jedrima oko svijeta*. Njegova ljubav prema sportu i prirodni rodila se mnogo ranije, a na naše zadovoljstvo Saletto ju je vjerno bilježio. Tako je u dnevniku, osim njegovih duhovitih i vrcavih zapisa, dostupno i mnoštvo fotografija, crteža, rukom crtanih karata i skica koje je unosio u svoj dnevnik. Knjiga predstavlja djelić života i pustolovina velikog fanatika, kako se i sâm voli nazvati, ali i djelić povijesne svakodnevice mladih jer Saletto ne preza od opisa druženja i dokolice koju upražnjava putovanjima sa svojim prijateljima u okolici Zagreba, ali i šire. Ovaj izvor govori mnogo o kulturi i načinu putovanja istovremeno pružajući vrlo jedinstven i opušten pogled na kasne pedesete godine prošlog stoljeća. Autori su knjigu imali priliku predstaviti i na *Klifofestu*, festivalu povijesti 2023. godine, gdje je najavljeno daljnje obrađivanje i objava kasnijih Salettovih dnevnika.

Knjiga se sastoji od dviju glavnih cjelina s obzirom na to da se radi o dvama dnevnicima. Prvi opisuje razdoblje od Nove godine 1957. do 27. srpnja 1958. (17-129), a drugi počinje unosom 2. kolovoza 1958. i nastavlja se sve do 20. prosinca 1959. godine (129-251). No, prije dnevničkog izvora, uvodnu riječ imaju autori koji u prvom dijelu knjige iznose najbitnije i najzanimljivije informacije o Mariju Salettu, povijesni kontekst vremena u kojem je dnevnik pisan te objašnjavaju svoje metode i pristupe uređivanju ovog izvora. Ističu kako je Saletto imao različite interese te je bio: pustolov, biciklist, skijaš, ronilac, planinar, snimatelj, fotograf, vozač utrka i još mnogo toga. Povezuju njegov talent za crtanje – zbog kojeg dnevnik ima toliko bogate ilustracije – s činjenicom da mu je otac bio vlasnik pismoslikarskog obrta. Napominju kako mu je djed bio izdavač i prvi urednik

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

56

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2024.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 56, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*